

Roman Fedan, Dariusz Kłak

Państwowa Wyższa Szkoła Techniczno-Ekonomiczna
im. ks. Bronisława Markiewicza w Jarosławiu

KAPITAŁ LUDZKI SEKTORA MŚP W PROCESIE AKTYWIZACJI WIEJSKIEJ PRZESTRZENI GOSPODARCZEJ

HUMAN CAPITAL IN SMALL AND MEDIUM-SIZED ENTERPRISES IN THE PROCESS OF THE RURAL ECONOMIC SPACE ACTIVATION

Wstęp

Przestrzeń życiową człowieka kształtują komponenty przyrodnicze oraz elementy antropogeniczne, będące wytworem pracy ludzkiej. Jest ona poddawana złożonym procesom przemian ilościowych i jakościowych, będących wynikiem oddziaływań sił przyrody oraz gospodarczej działalności człowieka. Niewątpliwie zarysowana materia w znaczącym stopniu kształtowana jest przez kapitał ludzki, odzwierciedlający wartości niematerialne posiadane przez człowieka¹.

Wspomniana przestrzeń tworzy określone otoczenie człowieka, które prezentuje złożoną i dynamiczną strukturę społeczno-gospodarczą, i stanowi obecnie jedną z kluczowych determinant rozwoju małych i średnich przedsiębiorstw. W kraju aż 99,8% podmiotów gospodarczych skupionych jest w sektorze MŚP, w którym pracuje około 70% ogółu zatrudnionych osób w Polsce. Przedsiębiorstwa tego sektora są bardzo podatne na wpływy otoczenia zarówno w skali mikro, jak i makrootoczenia. Ich złożoność funkcjonowania uwarunkowana jest zmiennością otoczenia afirmowaną szansami lub zagrożeniami ich rozwoju, a zwłaszcza w obszarach wiejskich, dotkniętych skutkami przemian społeczno-gospodarczych.

---

¹ D. Kłak, Organizational dimension of management of human capital selection process, [w:] *Pragmata tes Oikonomias – VIII*, P. Ucieklak-Jeż (red.), Wydawnictwo Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie, Częstochowa 2014, s. 172.

Tereny wiejskie, a zwłaszcza oddalone od ośrodków wzrostu gospodarczego, zaszerogowane są do obszarów peryferyjnych, w których przedsiębiorcy funkcjonują w znacznie trudniejszych warunkach niż w ośrodkach miejskich. Dlatego też istotną rolę odgrywają relacje lokalnych jednostek samorządu terytorialnego z podmiotami gospodarczymi w zakresie tworzenia mobilnych możliwości ich funkcjonowania w trudnych warunkach środowiskowych.

Sektor MSP generuje znaczny wkład w rozwój gospodarki kraju. Wiodące znaczenie tych firm uwidacznia się w osiągniętych efektach gospodarczych związanych z podstawowymi procesami produkcyjnymi jak ciągle rozwijające się możliwości zatrudnienia, rozległa absorpcja innowacji, lepsza mobilizacja rozproszonych kapitałów wśród klasy średniej. Dzięki kapitałowi ludzkiemu, skupionemu w małych i średnich podmiotach gospodarczych, na terenach wiejskich dokonują się zmiany alokacyjne czynników wytwórczych, będące efektem poszukiwań nisz rynkowych, wzrastającej działalności gospodarczej, ciągłego dążenia MŚP nie tylko do przetrwania na rynku, ale również trwałego rozwoju.

Przedsiębiorstwa, o których mowa, uznawane są za bardziej elastyczne pod względem akceptowania reguł jednolitego rynku i szybkiego dostosowania się do jego wymagań². Ponadto są one w znacznym stopniu siłą napędową w procesie wzrostu pozarolniczej działalności gospodarczej na terenach wiejskich, a zwłaszcza na obszarach o niskiej produktywności gospodarstw rolnych, będących podstawowym źródłem przychodów ludności wiejskiej.

Istota przedsiębiorczości. Przedsiębiorstwo a otoczenie

Sektor małych i średnich przedsiębiorstw, a w szczególności prywatny, afirmuje określone zachowania przedsiębiorcze pewnej części społeczeństwa, która podejmuje pracę na własny rachunek i wynikające z tego ryzyko związane z założeniem, prowadzeniem i zarządzaniem własną firmą³.

Przedsiębiorczość należy do pojęć wieloznacznych i szeroko interpretowanych w literaturze przedmiotu. Tytułem przykładu, przez P. Druckera przedsiębiorczość postrzegana jest jako cecha danej osoby bądź instytucji. Wspomniany autor zwraca uwagę na potrzebę zarządzania kapitałem ludzkim przez rozwijanie kompetencji przedsiębiorczych pracowników w permanentnie zmieniającej się gospodarce przedsiębiorczej⁴. Z kolei Buczkowski i Marek proces przedsiębiorczości traktują jako „imperatyw maksymalnie twórczego podejścia do zasobów kadrowych i materialnych przedsiębiorstwa, w celu wykorzystania wszelkich szans, jakie przynosi rozwój nauki oraz techniki, a także zmiana warunków zewnętrznych”⁵.

---

² M. Stróżyński (red.), *Małe i średnie przedsiębiorstwa w gospodarce regionu*, Wydawnictwo PWE, Warszawa 2004, s. 19–20.

³ L.H. Haber, *Zachowania przedsiębiorcze – próba typologii*, „Przegląd Organizacji” Nr 5, Warszawa 1996, s. 17.

⁴ Zob. P.F. Drucker, *Innowacje i przedsiębiorczość*, PWE, Warszawa 1992.

⁵ T. Buczkowski, S. Marek, *Teoretyczne i praktyczne podstawy funkcjonowania przedsiębiorstw*, [w:] *Elementy nauki o przedsiębiorstwie*, S. Marek (red.), Fundacja na rzecz Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2001, s. 29.

Istotą przedsiębiorczości jest wzrost i rozwój gospodarczy, afirmowany postępowaniem technicznym, technologicznym i organizacyjnym, a także wzrostem kapitału (również związanego z personelem) i inwestycji oraz ograniczaniem bezrobocia i poprawą infrastruktury społeczno-technicznej⁶. Mając na uwadze rozwój przedsiębiorczości, należy przyjąć, iż w określonym środowisku determinowany jest on w głównej mierze atrybutami związanymi z kapitałem ludzkim przedsiębiorcy, tj. kwalifikacjami, kreatywnością i innowacyjnością, bogatym doświadczeniem czy zdolnościami przywódczymi, ale także odpowiednimi uwarunkowaniami zewnętrznymi tworzącymi otoczenie, o wymiarze pobudzającym lub stagnującym zachodzące procesy w tym środowisku. Efektywność gospodarcza firm w znacznej mierze uzależniona jest od układów i procesów związanych zarówno z bliższym, jak i dalszym ich otoczeniem danej organizacji. W relacjach przedsiębiorstwa z otoczeniem istotny jest jego podział na zewnętrzne i wewnętrzne warunki działania. Otoczenie zewnętrzne tworzą między innymi: stan ogólny i regionalny gospodarki, obciążenia podatkowe, regulacje prawne, a zwłaszcza popyt i siła nabywczą ludności. Z kolei otoczenie wewnętrzne kreuje przede wszystkim konkurencja pomiędzy małymi i średnimi firmami, zarówno w całej gospodarce, jak i w ramach poszczególnych rynków⁷. W gospodarce rynkowej przedsiębiorstwa obligowane są do permanentnego monitorowania procesów społeczno-gospodarczych w ciągle zmieniającym się otoczeniu, aby zapewnić sobie rozwój, a także bezpieczeństwo działania. Według A. Mirończuka⁸, przedsiębiorstwa afirmują różnicowane modele zachowań w odniesieniu do otoczenia:

1. stabilny – w tym modelu stosowane są rozwiązania, które zapewniły firmie sukces w przeszłości i ukierunkowane są na utrzymanie dotychczasowych produktów, rynków i technologii;
2. reaktywny – pozwala na możliwość odejścia firmy od dotychczasowych rozwiązań, ale tylko wówczas, gdy odejście tylko w niewielkim stopniu różni się od doświadczeń z przeszłości;
3. antycypacyjny – skupia się na aktywnym przewidywaniu zagrożeń w sytuacji, gdy są one racjonalnym przedłużeniem dotychczasowego doświadczenia;
4. eksploracyjny – pozwala na poszukiwanie nowych kombinacji w oparciu o wcześniej zdobyte doświadczenia z jednoczesnym wykorzystaniem nowych treści i rozwiązań;
5. kreatywny – polega na poszukiwaniu całkowicie nowych pomysłów i rozwiązań, a także nowych rynków, potrzeb ludzkich i technologii.

Działalność praktyczna firm potwierdza ogólną zasadę, iż ugruntowaną pozycję rynkową zdecydowanie wykazują przedsiębiorstwa o strukturach zachowań

⁶ W. Adamczyk, *Przedsiębiorczość. Próba definicji*, „Przegląd Organizacji” Nr 3, Warszawa 1995, s. 13.

⁷ B. Piasecki, *Dylematy polityki wspierania rozwoju sektora MŚP w okresie transformacji*, [w:] *Uwarunkowania rozwoju sektora MŚP w krajach centralnej i wschodniej Europy*, B. Piasecki, Z. Konieczny (red.), Wydawnictwo UŁ, Łódź 1995.

⁸ A. Mirończuk, *Małe i średnie przedsiębiorstwa w zmiennym otoczeniu ekonomicznym*, [w:] *Małe i średnie przedsiębiorstwa w gospodarce regionu*, B. Plawgo (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2001, s. 65.

aktywnych i otwartych względem otoczenia. Dlatego też ważna jest tu reakcja przedsiębiorstw na przejawy zmienności procesów zachodzących w otoczeniu, którą mogą w porę korygować dla dobra firm kreatywni i doświadczeni menadżerowie.

Przedsiębiorczość częstokroć utożsamiana bywa z właściwościami osobowościowymi, którymi cechują się uczestnicy różnych organizacji, a nie tylko właściciele i pracownicy firm⁹. Z przedsiębiorczością nieodzownie łączy się pojęcie przedsiębiorcy, które na przestrzeni lat znalazło wielu interpretatorów.

Według A. Smitha przedsiębiorca to ktoś, kto poszukuje okazji, uosabiający cechy twórcze, osoba mająca pomysły, plany, projekt, człowiek ostrożny i trzeźwo kalkulujący¹⁰. Z kolei M. Bednarczyk¹¹ przedsiębiorczość traktuje jako poszukiwanie nowych rozwiązań i wprowadzanie zmian związanych z realizacją celów wcześniej przez innych niedostrzeganych. Natomiast A. Wiatrak podkreśla, że przedsiębiorczość należy traktować jako postawę człowieka lub proces zachodzących zmian pod wpływem tej postawy¹². Zbliżoną interpretację przedsiębiorczości prezentuje M. Kłodziński, wiążąc ją z pewnymi cechami osobowości ludzkiej, które przyczyniają się do zaspokojenia aspiracji osób je podejmujących¹³. Z kolei będący przedmiotem analizy termin T. Hunek traktuje jako organizację i kierowanie przedsiębiorstwem, firmą, przedsięwzięciem, opartą na motywach zysku, przy założeniu ryzyka i na własną odpowiedzialność¹⁴. Według T. Sztuckiego¹⁵ przedsiębiorca to osoba, która organizuje przedsięwzięcia rynkowe i kieruje ich realizacją, podejmując ryzyko w nadziei na sukces. Zdaniem P. Druckera „każdy, kto potrafi stawić czoło podejmowaniu decyzji, może nauczyć się być dobrym przedsiębiorcą i zachowywać się w sposób przedsiębiorczy”¹⁶.

Niemal wszystkie zaprezentowane ujęcia wysoce akcentują kapitał ludzki przedsiębiorcy, wiążący się z różnymi cechami i predyspozycjami posiadanymi przez jednostki bądź zespoły.

Pracownicy okreśłani mianem przedsiębiorczych tworzą oraz prowadzą nowe przedsięwzięcia, mając świadomość istnienia nierozzerwalnego z nimi ryzyka; poszukują równocześnie nieustannych zmian, reagują na nie i wykorzystują je jako okazję do osiągnięcia sukcesu zawodowego¹⁷.

⁹ D. Kłak, K. Mrozowicz, *Zachowania przedsiębiorcze kapitału ludzkiego organizacji (w świetle badania ról zespołowych)*, [w:] *Oblicza przedsiębiorczości*, A. Postuła, B. Glinka, J. Pasieczny (red.), Wydawnictwo Naukowe Wydziału Zarządzania Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2014, s. 219.

¹⁰ M. Bratnicki, T. Kraśnicka, *Przedsiębiorczość jako siła motoryczna małej firmy*, [w:] *Zarządzanie małą firmą*, H. Bieniok (red.), Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej, Katowice 1995, s. 60.

¹¹ M. Bednarczyk, *Otoczenie i przedsiębiorczość w zarządzaniu strategicznym organizacją gospodarczą*, Akademia Ekonomiczna w Krakowie, Kraków 1996, s. 73.

¹² A.P. Wiatrak, *Przedsiębiorczość w strefie rozwoju gminy*, [w:] *Agrobiznes w krajach Europy Środkowej w aspekcie integracji z UE*, V Kongres Stow. Ekon. Rolnictwa, AE Wrocław 1998.

¹³ M. Kłodziński, *Rozwój przedsiębiorczości w obszarach wiejskich*, „Wieś i Rolnictwo” Nr 3, 1998, s. 14.

¹⁴ T. Hunek, *Drobna przedsiębiorczość (small business) na terenach wiejskich. Systemowe uwarunkowania rozwoju*, „Wieś i Rolnictwo” Nr 4, 1995, s. 12.

¹⁵ T. Sztucki, *Marketing przedsiębiorcy menadżera*, Wydawnictwo Placet, Warszawa 1996, Nr 26.

¹⁶ P.F. Drucker, *Natchnienie i fart, czyli innowacje i przedsiębiorczość*, Wydawnictwo Studio EMKA, Warszawa 2004.

¹⁷ R.W. Griffin, *Podstawy zarządzania organizacjami*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2013; P. Drucker,

Kończąc rozważania dotyczące pojmowania przedsiębiorcy, warto zwrócić uwagę na formalnoprawne ujęcie tego terminu w polskim systemie prawnym. Ustawa z dnia 6 marca 2018 r. Prawo przedsiębiorców stwierdza *expressis verbis*, iż przedsiębiorcą jest osoba fizyczna, osoba prawna lub jednostka organizacyjna niebędąca osobą prawną, której odrębna ustawa przyznaje zdolność prawną, wykonująca działalność gospodarczą. Ponadto, w świetle przytaczanej regulacji, przedsiębiorcami są także wspólnicy spółki cywilnej w zakresie wykonywanej przez nich działalności gospodarczej¹⁸.

Małe i średnie przedsiębiorstwa w wiejskiej przestrzeni społeczno-gospodarczej

Tereny wiejskie zdominowane są przez obszary rolnicze, które tworzą grunty orne, łąki i pastwiska, stanowiące bazę dla prowadzenia produkcji rolniczej i zwierzęcej. Ponadto znaczne powierzchnie zajmują lasy i użytki nierolnicze oraz krajobrazy antropogeniczne, będące wytworem działalności gospodarczej człowieka (osady, infrastruktura społeczno-ekonomiczna i techniczna). W takiej strukturze przestrzennej komponentów, zdecydowanie rozpowszechniona jest produkcja rolnicza, stanowiąca zasadnicze źródło utrzymania ludności wiejskiej i pomnożenia dorobku gospodarstw domowych. Współcześnie w obszarach rolniczych zachodzą między innymi procesy przekształcające dotychczasowe struktury wielkościowe gospodarstw rolnych, nastawione na specjalizację produkcji i jej towarowość, przy jednoczesnym wroście edukacji społeczeństwa, która pozytywnie wpływa na wzrost w tych terenach zawodów i zajęć pozarolniczych. W następstwie zarysowanych zmian występuje tutaj stopniowy wzrost wolnej siły roboczej, korygowanej w części przez procesy migracyjne, która kieruje swoją orientację zawodową na działalność pozarolniczą. Owa wolna grupa wieku produkcyjnego oczekuje od lokalnych jednostek samorządu terytorialnego, a także organizacji pozarządowych i miejscowych grup wsparcia, odpowiedniej pomocy związanej z przygotowaniem i uruchomieniem własnej działalności gospodarczej. Z uwagi na to, iż w zasadzie w zapisach Konstytucji RP nie ma skonkretyzowanych zaleceń dla wspierania rozwoju podmiotów gospodarczych na terenie gminy, to jednak samorząd lokalny ponosi odpowiedzialność za warunki życia mieszkańców oraz rozwój gospodarczy swego terytorium. Działania lokalnej administracji samorządowej preferują między innymi przepisy ujęte w ustawie o zasadach wspierania rozwoju regionalnego, w tym także wspomaganie funkcjonowania MŚP¹⁹.

W myśl cytowanej ustawy lokalne jednostki samorządowe mogą uzyskać wsparcie finansowe dotyczące między innymi:

- rozwoju przedsiębiorczości;
- tworzenia nowych, stałych miejsc pracy;
- inwestycji poprawiających stan środowiska.

Innowacje i przedsiębiorczość, PWE, Warszawa 1992.

¹⁸ Art. 4 Ustawy z dnia 6 marca 2018 r. *Prawo przedsiębiorców* (Dz. U. 2018, poz. 646).

¹⁹ Ustawa z dnia 12 maja 2000 r. *o zasadach wspierania rozwoju regionalnego* (Dz. U. nr 48, poz. 550, 2000).

Biorąc powyższe pod uwagę, podstawowy element integrujący racjonalne działania w efektywnym wykorzystaniu i zagospodarowaniu przestrzeni stanowi odpowiednia polityka lokalna władz samorządowych. W odniesieniu do sektora MŚP polega ona na kreowaniu klimatu przedsiębiorczości poprzez odpowiednie stosowanie instrumentów finansowo-ekonomicznych w postaci opłat i podatków lokalnych, funduszy gwarancyjnych dla MŚP, czy też opłat za korzystanie ze środowiska i kar z tytułu jego zanieczyszczenia. Współdziałanie tych firm z jednostkami samorządu terytorialnego jest determinowane nie tylko ich silnym potencjałem, ale również jego znaczeniem w gospodarce w wielu obszarach. Sektor ten posiada zdolność do szybkiej reakcji na potrzeby rynku, jest otwarty na postęp techniczny oraz organizacyjny i przyczynia się do tworzenia nowych miejsc pracy, funkcjonując w obrębie wszystkich działów gospodarki. Stąd też stanowi on integralną część sił wewnętrznych regionu, przyczyniając się zarazem do jego rozwoju.

W złożonym procesie zagospodarowania przestrzeni i jej rozwoju znaczny udział mają podmioty sektora MŚP, a zwłaszcza w obszarach opóźnionych w rozwoju społeczno-gospodarczym, do których należy wschodni pas pogranicza polsko-ukraińskiego. Ich potencjał funkcjonalny wspomaga procesy rozwojowe w wymiarze społecznym i gospodarczym, niezbędne dla utrzymania i podnoszenia standardu życia mieszkańców w peryferyjnych regionach kraju. Jednostki samorządu terytorialnego powinny tak oddziaływać na przedsiębiorczość, czyli na podejmowanie działalności gospodarczej przez mieszkańców oraz na przedsiębiorstwa już zlokalizowane na ich terenie, by stawały się one zasadniczym decydującym o rozwoju gospodarczym. W procesie kreowania warunków dla działalności gospodarczej, samorząd lokalny powinien podejmować wielokierunkowe działania, wśród których wskazać można:

- koordynowanie funkcjonowaniem podmiotów gospodarczych w celu realizacji przez nie maksymalnych korzyści o charakterze społecznym dla lokalnej społeczności;
- tworzenie korzystnych warunków umożliwiających wzrost liczebny oraz rozwój przedsiębiorstw w nadzorowanym terenie;
- inicjowanie współpracy pomiędzy przedsiębiorstwami, instytucjami otoczenia biznesu oraz organizacjami konsumenckimi;
- podejmowanie przedsięwzięć gospodarczych z punktu widzenia harmonizacji w rozwoju.

Szczególne znaczenie w pobudzaniu działalności gospodarczej odgrywają: podatek od nieruchomości, podatki rolne, opłaty za dzierżawę, wieczyste użytkowanie i czynsze lokalne. Przy ich pomocy organy samorządu gminnego mają możliwość popierania tych podmiotów, które podejmują się działań przedsiębiorczych i tworzą nowe miejsca pracy oraz przyczyniają się do absorpcji bezrobocia²⁰.

Złożoność uwarunkowań w funkcjonowaniu małych podmiotów gospodarczych, uzależniona jest w znacznym stopniu od mobilności otoczenia, które w środowisku wiejskim, a zwłaszcza peryferyjnym jest znacznie ograniczona. Region podkarpacki

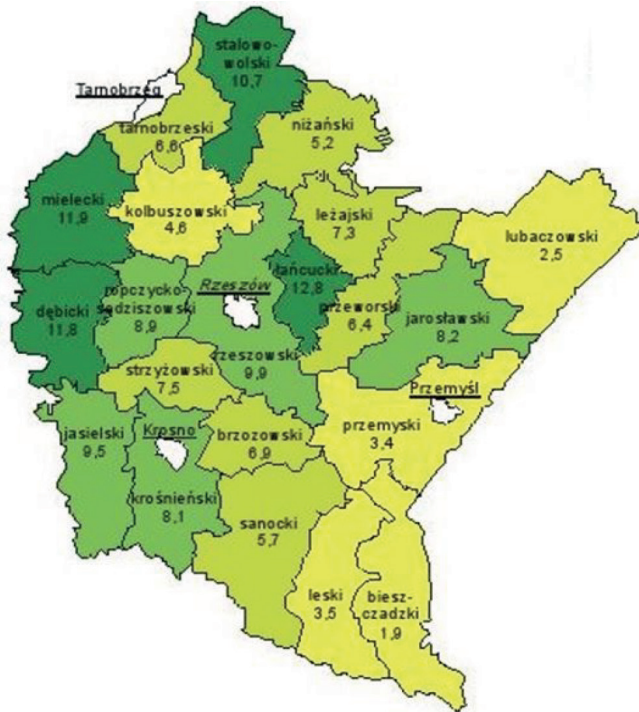
²⁰ B. Słowińska, *Gmina w procesach stymulowania przedsiębiorczości*, „Samorząd terytorialny” Nr 3, 2007, s. 20.

wraz z regionami lubelskim, podlaskim i warmińsko-mazurskim, zlokalizowany jest we wschodnim pasie Polski z dominacją cech peryferyjnych, które determinują tempo rozwoju społeczno-gospodarczego tej części kraju. Cechą charakterystyczną w krajobrazie (za wyjątkiem regionu lubelskiego) są tutaj kompleksy leśne, w znacznym stopniu wyłączające przestrzeń z migracji gospodarczej człowieka, a więc ograniczają one rozwój osadnictwa oraz pasmowej infrastruktury technicznej, w tym dróg komunikacyjnych. W obszarze województwa podkarpackiego lasy zajmują 36,2% ogólnej jego powierzchni, podczas gdy średni wskaźnik zalesienia w kraju wynosi około 29%. Bardzo wysoka lesistość regionu występuje w jego wschodnim i południowo-wschodnim obszarze, przekraczając 45% w powiatach lubaczowskim i sanockim oraz 60% w powiatach leskim i bieszczadzkim. Ten wysoki wskaźnik zalesienia jest następstwem wielkich przymusowych migracji ludności, jakie miały miejsce we wschodnim obszarze regionu w latach 1945–1947. W konsekwencji w tym rejonie bardzo znaczne obszary wiejskie opustoszały niemal całkowicie, a dotychczasowe użytki rolne zajmowały stopniowo przestrzeń leśną. W konsekwencji w obszarze tym nastąpiła całkowita lub znaczna przemiana w wiejskiej sieci osadniczej oraz w strukturze użytkowania ziemi²¹.

W przestrzeni Podkarpacia występuje więc zróżnicowanie w gęstości zaludnienia między wschodnim a centralnym i zachodnim jego obszarem. Przy średniej gęstości zaludnienia 119 osób na 1 km², w powiatach południowo-wschodnich, tj. w leskim, bieszczadzkim, przemyskim, lubaczowskim i niżańskim nie przekracza ona 65 osób na 1 km², natomiast w centralnych i zachodnich wynosi zdecydowanie powyżej 120 osób na 1 km². Ponadto w obszarze centralnym i zachodnim regionu występuje znacznie wyższy stopień umiastowienia. Dlatego też w układzie przestrzennym Podkarpacia zauważa się duże dysproporcje w liczbie podmiotów gospodarczych między wschodnim a centralnym i zachodnim jego obszarem. Układ ten prezentuje rycina 1.

---

²¹ R. Fedan, *Infrastruktura transportowa w kreowaniu rozwoju przestrzeni Podkarpacia*, [w:] *Wybrane aspekty rozwoju społeczno-gospodarczego regionów przygranicznych*, R. Weryńska (red.), Wydawnictwo PWSTE, Jarosław 2012, s. 8.

Rycina 1. Podmioty gospodarki narodowej na 1 km² (stan na koniec 2014 r.)

Źródło: Urząd Statystyczny w Rzeszowie, Rzeszów 2015.

Największa liczba podmiotów gospodarczych zlokalizowana jest w powiatach położonych na zachód od linii Stalowa Wola, Łańcut, Krosno. W rejonie tym najwięcej podmiotów gospodarczych funkcjonuje w uprzemysłowionym obszarze stalowo-wolsko-mieleckim oraz wzdłuż głównego korytarza transportowego tworzonego przez autostradę A4 z międzynarodową drogą E40 i linią kolejową Nr 30 od powiatu dębickiego do jarosławskiego. Ponadto duże ich skupienie występuje wzdłuż drogi ekspresowej S19, od powiatu stalowo-wolskiego przez rzeszowski do powiatu krośnieńskiego i jasielskiego. Natomiast najniższa ilość podmiotów gospodarczych na 1 km² zauważalna jest w powiatach: nizańskim, lubaczowskim, przemyskim, bieszczadzkim, leskim i sanockim, które stanowią obszary przeważnie słabo zaludnione ze zdecydowaną przewagą ludności wiejskiej oraz z wysokim stopniem zalesienia.

Ponadto znacznym czynnikiem dynamizującym rozwój gospodarczy w układzie przestrzennym jest przebieg pasm komunikacyjnych oraz ich przepustowość transportowa. Pasma te nie tylko łączą ośrodki osadnicze i przemysłowe o różnym potencjale społeczno-gospodarczym, ale wytwarzają pasmowe przestrzenie aktywności gospodarczej, a więc korzystne podstawy dla funkcjonowania i rozwoju małych firm. Ich przestrzenny układ prezentuje poniższa rycina.

Rycina 2. Główny układ sieci transportowych w regionie podkarpackim

Źródło: Generalna Dyrekcja Dróg i Autostrad o/Rzeszów.

Wzdłuż ukazanych pasm transportowych (korytarza komunikacyjnego wschód-zachód, drogi ekspresowej S19, drogi śródkarpackiej Nr 28, a także dróg Nr 9 i Nr 77) rozwinęły się ośrodki miejskie i miejsko-przemysłowe, tworząc strefy wpływów społeczno-gospodarczych na ich bliższe otoczenie. W podanym układzie przestrzennym jak w regionie, rozmieszczone są podmioty gospodarcze w obszarze powiatu jarosławskiego. Część zachodnia powiatu po dolinę Sanu posiada dobre i bardzo dobre gleby do użytkowania rolniczego, przy jednoczesnym niskim stopniu zalesienia, co sprzyjało rozwojowi osadnictwa i zwiększonemu zaludnieniu. Z kolei rejon wschodni powiatu zwany zasańskim, prezentuje niską jakość rolniczą gleb, wysokie zalesienie oraz słabe zaludnienie ze zdecydowaną przewagą ludności wiejskiej. Niski stopień zaludnienia i rozproszonego osadnictwa, są tutaj następstwem znanych procesów repatriacyjnych z lat 1945–1947. Ten znacząco zróżnicowany przestrzennie rozkład podmiotów gospodarczych w powiecie jarosławskim ukazano na przykładzie gminy wiejskiej Jarosław.

Rycina 3. Przestrzenna lokalizacja podmiotów gospodarczych w gminie Jarosław

Źródło: Urząd Gminy Jarosław.

Zauważyć można, że najmniej podmiotów gospodarczych funkcjonuje w sołectwach zasańskich, tj. Leżachów, Kostków, Sobiecin, Zgoda i Surochów – za wyjątkiem Koniaczowa i Makowiska położonych na ważnym szlaku komunikacyjnym w kierunku Lublina i przejść granicznych w Budomierzu i Hrebennem. A zatem uboższe gospodarczo tereny zasańskie nie wspomagają rozwoju przedsiębiorczości wśród mieszkańców i podejmowania tutaj działalności pozarolniczej. Zupełnie przeciwstawne warunki przyrodnicze i pozaprzyrodnicze znajdują się w rejonie zachodnim omawianego powiatu. Występuje tutaj wysoka gęstość zaludnienia, zaś osadnictwo wiejskie jest wzdłuż znaczącej trasy komunikacyjnej z Przemysła do Stalowej Woli (Tuczempy, Munina, Pełkinie i Wólka Pełkińska) oraz z Jarosławia do Lublina i przejść na wschodniej granicy (Koniaczów i Makowisko). W wymienionych sołectwach zlokalizowana była w 2016 r. największa ilość podmiotów gospodarczych, które aktywizują gospodarczo mieszkańców wiejskiej przestrzeni rolniczej.

Podmioty gospodarcze w powiecie jarosławskim i ich wpływ na rozwój przestrzeni wiejskiej

Wyznacznikiem do skategoryzowania firm jako mikro lub małego i średniego przedsiębiorstwa jest zalecenie Komisji Europejskiej z 06.05.2003 roku²² odnoszące się do definicji mikroprzedsiębiorstwa, jak i małego oraz średniego przedsiębiorstwa. Ta definicja MŚP znajduje się również w Rozporządzeniu (UE) Nr 651/2014 Komisji Europejskiej z 17.06.2014 roku²³ i w Załączniku I Rozporządzenia (UE) Nr 651/2014 Komisji z dnia 17 czerwca 2014 roku²⁴.

Zgodnie z Załącznikiem nr I do Rozporządzenia Komisji (UE) nr 651/2014 z dnia 17 czerwca 2014 r. uznającego niektóre rodzaje pomocy za zgodne z rynkiem wewnętrznym w zastosowaniu art. 107 i 108 Traktatu, wyodrębnia się pewne kategorie przedsiębiorstw. W świetle wspomnianych uregulowań prawych podmioty gospodarcze w ramach MŚP można sklasyfikować według stanu zatrudnienia oraz wielkości obrotów, a także wysokości bilansowej sumy posiadanych aktywów. Wymogi te ujmuje poniższa tabela.

Tabela 1. Kryteria podziału przedsiębiorstw

Wyszczególnienie	Przedsiębiorstwa		
	Mikro	Małe	Średnie
Liczba zatrudnionych	poniżej 10	poniżej 50	poniżej 250
Roczny obrót	do 2 mln EUR	do 10 mln EUR	do 50 mln EUR
Roczna suma bilansowa	do 2 mln EUR	do 10 mln EUR	do 43 mln EUR

Źródło: opracowanie własne na podstawie załącznika I do rozporządzenia Komisji WE nr 651/2014 z dnia 17 czerwca 2014 r. uznającego niektóre rodzaje pomocy za zgodne z rynkiem wewnętrznym w zastosowaniu art. 107 i 108 Traktatu (Dz. Urz. UE L 187 z 26.06.2014 r.).

W powiecie jarosławskim na koniec 2016 roku funkcjonowało ogółem 8435 przedsiębiorstw, w tym na przedsiębiorstwa mikro przypadało 97,8% oraz małe 1,9% ich ogółu²⁵. To firmy najmniejsze, zdecydowanie jednoosobowe i z kilku osobowym zatrudnieniem decydują o stopniu aktywności gospodarczej ludności w obszarach wiejskich. Jednakże działalność ta napotyka na szereg barier, które powodują znaczną rotację funkcjonowania firm w tym środowisku. Na to zjawisko, jak podaje wielu

²² Zalecenie Komisji 2003/361/WE z dnia 6 maja 2003 r. dotyczące definicji małych i średnich przedsiębiorstw (Dz. U. L 124 z 20.5.2003).

²³ Rozporządzenie Komisji (UE) NR 651/2014 z dnia 17 czerwca 2014 r. uznające niektóre rodzaje pomocy za zgodne z rynkiem wewnętrznym w zastosowaniu art. 107 i 108 Traktatu (Tekst mający znaczenie dla EOG).

²⁴ Załącznik I do rozporządzenia Komisji WE nr 651/2014 z dnia 17 czerwca 2014 r. uznającego niektóre rodzaje pomocy za zgodne z rynkiem wewnętrznym w zastosowaniu art. 107 i 108 Traktatu (Dz. Urz. UE L 187 z 26.06.2014 r.).

²⁵ Dane Urzędu Skarbowego w Jarosławiu.

autorów (Duczowska-Piasecka²⁶, Kłodziński i Siekierski²⁷, Makarski²⁸), składają się różnorodne uwarunkowania:

- brak kapitału na wdrożenie podejmowanych działań;
- przestarzała struktura społeczno-zawodowa ludności z dominacją grupy osób bezpośrednio pracującej w rolnictwie;
- słaba siła nabywcza ludności wiejskiej;
- bezrobocie jawne i ukryte;
- niedorozwój struktury sprzyjającej efektywnemu funkcjonowaniu firm;
- bierne postawy mieszkańców wsi i niski poziom ich wykształcenia;
- brak instytucji okołobiznesowych (systemu bankowego, poradnictwa prawno-ekonomicznego).

Wymienione uwarunkowania wpływają również na określoną niestabilność w funkcjonowaniu podmiotów gospodarczych w obszarze powiatu jarosławskiego, co ilustrują w liczbach poniższe tabele.

Tabela 2. Podmioty gospodarki narodowej nowo zarejestrowane w powiecie jarosławskim (stan na koniec 2013–2016 r.)

Wyszczególnienie a - 31 XII 2013 b - 31 XII 2016	Ogółem	W tym						Osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą
		spółki						
		razem	w tym				spółdzielnie	
			handlowe					
			razem	w tym		cywilne		
akcyjne	z o.o.							
powiat jarosławski								
a	551	43	27	-	24	16	7	501
b	816	42	37	-	36	5	2	772

Źródło: Rocznik Statystyczny Województwa Podkarpackiego 2017, Urząd Statystyczny w Rzeszowie, Rzeszów 2017; Dane Urzędu Skarbowego w Jarosławiu.

²⁶ M. Duczkowska-Piasecka, *Pozarolnicze przedsięwzięcia gospodarcze na obszarze gminy i rola banków w rozwoju przedsiębiorczości*, [w:] *Rozwój przedsiębiorczości na terenach wiejskich*, K. Duczkowska-Małysz, M. Kłodziński (red.), Wydawnictwo SGGW, Warszawa 1993, s. 8.

²⁷ M. Kłodziński, Cz. Siekierski, *Synteza dotychczasowego dorobku i doświadczeń z realizacji „Programu Gmina”*, [w:] *Strategia rozwoju gmin wiejskich*, M. Kłodziński, Cz. Siekierski (red.), Wydawnictwo SGGW, Warszawa 1997, s. 7.

²⁸ S. Makarski, *Przedsiębiorczość w agrobiznesie*, PAN, IRWiR, Warszawa 2000, s. 21.

Tabela 3. Podmioty gospodarki narodowej wyrejestrowane w powiecie jarosławskim (stan na koniec 2013–2016 r.)

Wyszczególnienie a - 31 XII 2013 b - 31 XII 2016	Ogółem	W tym						spółdzielnie	Osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą
		spółki							
		razem	w tym				cywilne		
			handlowe						
			razem	w tym					
akcyjne	z o.o.								
powiat jarosławski									
a	515	8	3	-	2	5	2	495	
b	639	5	1	-	3	4	-	635	

Źródło: Rocznik Statystyczny Województwa Podkarpackiego 2017, Urząd Statystyczny w Rzeszowie, Rzeszów 2017; Dane Urzędu Skarbowego w Jarosławiu.

Tabele pokazują zmienność liczebną podmiotów w układzie dynamicznym oraz w strukturze własnościowej i organizacyjno-prawnej. W roku 2013 zarejestrowano ogółem 551 nowych podmiotów, zaś wyrejestrowano 515, co dało przyrost 36 nowych jednostek gospodarki narodowej. W analizowanym obszarze brak spółek akcyjnych, zaś w strukturze podmiotów minimalny udział mają spółdzielnie przy zdecydowanej większości jednostek prowadzonych przez osoby fizyczne. Układ ten dotyczy obu badanych przedziałów czasowych.

W roku 2016 zarejestrowano ogółem 816 nowych podmiotów, zaś wyrejestrowano 639. Wskaźnik wzrostu nowych jednostek gospodarki narodowej był znacznie wyższy, osiągając liczbę 177 podmiotów. W porównywalnym okresie na uwagę zasługuje wysoki przyrost firm z ograniczoną odpowiedzialnością oraz prowadzonych przez osoby fizyczne. Wymienione podmioty gospodarcze kreują podstawy aktywności procesów rozwojowych w rozpatrywanym obszarze, a tym samym realizują niezmiernie ważny proces zrównoważonego rozwoju.

Podsumowanie

Cechą gospodarki rynkowej jest tworzenie korzystnych warunków dla aktywnej działalności gospodarczej, a zwłaszcza w środowisku, w którym kapitał ludzki skupiony w sektorze MŚP może realizować swoje gospodarcze cele. Omawiane podmioty gospodarcze ograniczane są różnorodnymi barierami, a zwłaszcza finansowymi i biurokratycznymi. Dlatego też ich właściciele muszą być niezwykle kreatywni w obszarze organizacyjnym oraz inwestycyjnym, aby rozwijać się twórczo i być konkurencyjnym w grze rynkowej, zwłaszcza w terenach peryferyjnych.

Pokonanie barier rozwojowych może być skuteczne przy wdrażaniu należytej polityki promocji sektora MŚP, w której zafunkcjonuje odpowiedni system preferencji ukierunkowany na małe firmy o wymiarze organizacyjnym i finansowym, dający możliwość wyrównywania szans tym podmiotom na wolnym rynku.

W przestrzeni powiatu jarosławskiego na koniec 2016 roku funkcjonowało 8435 firm, z czego na mikroprzedsiębiorstwa przypadało aż 97,8% i małe 1,9% ich ogółu. Znacznie większa liczba firm zlokalizowana była w obszarze zachodnim powiatu, o wysokim stopniu zaludnienia i koncentracji sieci osadniczej, w porównaniu do terenów zasańskich położonych w jego obszarze wschodnim. Ponadto znacząca lokalizacja firm związana jest z przebiegiem głównych szlaków transportowych w tym obszarze.

Omawiane podmioty gospodarcze należy uznać za podstawowe jednostki pozarolniczej działalności gospodarczej, które wzbogacają aktualny rynek pracy i aktywizują, zarówno w wymiarze społecznym, jak i gospodarczym, osadniczą przestrzeń rolniczą.

Streszczenie

W niniejszej publikacji uwagę skoncentrowano na sektorze MŚP, który dzięki skupieniu w nim kapitałowi ludzkiemu kreuje wzrost gospodarczy oraz standard życia mieszkańców, szczególnie w rejonach peryferyjnych. Prócz uwarunkowań funkcjonowania małych i średnich przedsiębiorstw oraz roli władz samorządowych w przekształcaniu wiejskiej przestrzeni społeczno-gospodarczej, przedstawiono pojmowanie istoty przedsiębiorczości i sposoby kategoryzowania przedsiębiorstw w oparciu o uregulowania prawne, scharakteryzowano również zróżnicowane modele zachowań przedsiębiorstw w odniesieniu do otoczenia. Ponadto, w oparciu o analizę danych źródłowych obejmujących okres czteroletni, ukazano zmienność liczebną podmiotów gospodarczych w powiecie jarosławskim, uwzględniając układ dynamiczny oraz strukturę własnościową i organizacyjno-prawną badanych przedsiębiorstw.

Słowa kluczowe: MŚP, kapitał ludzki, przedsiębiorczość, wiejska przestrzeń gospodarcza.

Summary

The following publication focuses on small and medium-sized enterprises which, thanks to the human capital concentrated in them, stimulate economic growth and living standards of people, especially in peripheral areas. Apart from the conditions for the functioning of small and medium-sized enterprises and the role of the local government in transforming the rural socio-economic space, the paper presents the concept of the essence of entrepreneurship and the ways of categorizing enterprises on the basis of legal regulations, as well as differentiating the models of business behavior in relation to the surrounding. In addition, the publication, based on the analysis of source data covering a four-year period, reveals the numerical volatility of the business entities in the Jarosław district, taking into account the dynamic system as well as the ownership and organizational structure of the investigated enterprises.

Keywords: small and medium-sized enterprises, human capital, entrepreneurship, rural economic space.

Literatura:

1. Adamczyk W., *Przedsiębiorczość. Próba definicji*, „Przegląd Organizacji” Nr 3, Warszawa 1995.
2. Bednarczyk M., *Otoczenie i przedsiębiorczość w zarządzaniu strategicznym organizacją gospodarczą*, Akademia Ekonomiczna w Krakowie, Kraków 1996.
3. Bratnicki M., Kraśnicka T., *Przedsiębiorczość jako siła motoryczna małej firmy*, [w:] *Zarządzanie małą firmą*, H. Bieniok (red.), Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej, Katowice 1995.
4. Buczkowski T., Marek S., *Teoretyczne i praktyczne podstawy funkcjonowania przedsiębiorstw*, [w:] *Elementy nauki o przedsiębiorstwie*, S. Marek (red.), Fundacja na rzecz Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2001.
5. Drucker P.F., *Innowacje i przedsiębiorczość*, PWE, Warszawa 1992.
6. Drucker P.F., *Natchnienie i fart, czyli innowacje i przedsiębiorczość*, Wydawnictwo Studio EMKA, Warszawa 2004.
7. Duczkowska-Piasecka M., *Pozarolnicze przedsięwzięcia gospodarcze na obszarze gminy i rola banków w rozwoju przedsiębiorczości*, [w:] *Rozwój przedsiębiorczości na terenach wiejskich*, K. Duczkowska-Małysz, M. Kłodziński (red.), Wydawnictwo SGGW, Warszawa 1993.
8. Fedan R., *Infrastruktura transportowa w kreowaniu rozwoju przestrzeni Podkarpacia*, [w:] *Wybrane aspekty rozwoju społeczno-gospodarczego regionów przygranicznych*, R. Weryńska (red.), Wydawnictwo PWSTE, Jarosław 2012.
9. Griffin R.W., *Podstawy zarządzania organizacjami*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2013.
10. Haber L.H., *Zachowania przedsiębiorcze – próba typologii*, „Przegląd Organizacji” Nr 5, Warszawa 1996.
11. Hunek T., *Drobna przedsiębiorczość (small business) na terenach wiejskich. Systemowe uwarunkowania rozwoju*, „Wieś i Rolnictwo” Nr 4, 1995.
12. Kłak D., Mrozowicz K., *Zachowania przedsiębiorcze kapitału ludzkiego organizacji (w świetle badania ról zespołowych)*, [w:] *Oblicza przedsiębiorczości*, A. Postuła, B. Glinka, J. Pasieczny (red.), Wydawnictwo Naukowe Wydziału Zarządzania Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2014.
13. D. Kłak, *Organizational dimension of management of human capital selection process*, [w:] *Pragmata tes Oikonomias – VIII*, P. Ucieklak-Jeż (red.), Wydawnictwo Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie, Częstochowa 2014.
14. Kłodziński M., *Rozwój przedsiębiorczości w obszarach wiejskich*, „Wieś i Rolnictwo” Nr 3, 1998.
15. Kłodziński M., Siekierski Cz., *Synteza dotychczasowego dorobku i doświadczeń z realizacji „Programu Gmina”*, [w:] *Strategia rozwoju gmin wiejskich*, M. Kłodziński, Cz. Siekierski (red.), Wydawnictwo SGGW, Warszawa 1997.
16. Makarski S., *Przedsiębiorczość w agrobiznesie*, PAN, IRWiR, Warszawa 2000.

17. Mirończuk A., *Małe i średnie przedsiębiorstwa w zmiennym otoczeniu ekonomicznym*, [w:] *Małe i średnie przedsiębiorstwa w gospodarce regionu*, B. Plawgo (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2001.
18. Piasecki B., *Dylematy polityki wspierania rozwoju sektora MŚP w okresie transformacji*, [w:] *Uwarunkowania rozwoju sektora MŚP w krajach centralnej i wschodniej Europy*, B. Piasecki, Z. Konieczny (red.), Wydawnictwo UE, Łódź 1995.
19. *Rocznik Statystyczny Województwa Podkarpackiego 2017*, Urząd Statystyczny w Rzeszowie, Rzeszów 2017.
20. Rozporządzenie Komisji (UE) NR 651/2014 z dnia 17 czerwca 2014 r. uznające niektóre rodzaje pomocy za zgodne z rynkiem wewnętrznym w zastosowaniu art. 107 i 108 Traktatu (Tekst mający znaczenie dla EOG).
21. Słowińska B., *Gmina w procesach stymulowania przedsiębiorczości*, „Samorząd terytorialny” Nr 3, 2007.
22. Stróżyński M. (red.), *Małe i średnie przedsiębiorstwa w gospodarce regionu*, Wydawnictwo PWE, Warszawa 2004.
23. Sztucki T., *Marketing przedsiębiorcy menadżera nr 26*, Wydawnictwo Placet, Warszawa 1996.
24. Ustawa z dnia 12 maja 2000 r. o zasadach wspierania rozwoju regionalnego (Dz. U. nr 48, poz. 550, 2000).
25. Ustawa z dnia 6 marca 2018 r. *Prawo przedsiębiorców* (Dz. U. 2018 poz. 646).
26. Wiatrak A.P., *Przedsiębiorczość w strefie rozwoju gminy*, [w:] *Agrobiznes w krajach Europy Środkowej w aspekcie integracji z UE*, V Kongres Stow. Ekon. Rolnictwa, AE Wrocław 1998.
27. Zalecenie Komisji 2003/361/WE z dnia 6 maja 2003 r. dotyczące definicji małych i średnich przedsiębiorstw (Dz. U. L 124 z 20.5.2003).
28. Załącznik I do rozporządzenia Komisji WE nr 651/2014 z dnia 17 czerwca 2014 r. uznającego niektóre rodzaje pomocy za zgodne z rynkiem wewnętrznym w zastosowaniu art. 107 i 108 Traktatu (Dz. Urz. UE L 187 z 26.06.2014 r.).